

Renata Delewska

Pojęcie słowa i frazeologizmu w świetle współczesnych rosyjskich koncepcji lingwistycznych

Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica Rossica 5, 31-41

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

*Renata Delewska**

**POJĘCIE SŁOWA I FRAZEOLOGIZMU W ŚWIETLE
WSPÓŁCZESNYCH ROSYJSKICH
KONCEPCJI LINGWISTYCZNYCH**

Współczesne teorie lingwistyczne bezsprzecznie potwierdzają fakt istnienia takich dyscyplin naukowych jak frazeologia i leksykologia. Jednak badacze języka nie są zgodni, co do przedmiotu i granic danych dziedzin naukowych. Uczeni nie zajmują także jednego stanowiska w odniesieniu do zakwalifikowania tych dyscyplin. Jedni badacze twierdzą, że frazeologia to dział leksykologii, drudzy, że jest to odrębna dziedzina naukowa. Zwolennikami pierwszej teorii, opowiadającej się za włączeniem frazeologii do leksykologii, są: W. G. Gak, A. A. Reformatski, N. M. Szanski, D. N. Szmielow, A. A. Giruckij, natomiast jej przeciwnikami: W. N. Telia, W. P. Żukow, A. W. Żukow, L. G. Barlas, G. G. Infantowa, M. G. Sejfulin, N. A. Senina, L. W. Nikolenko, N. S. Walgina, D. E. Rozental, M. I. Fomina¹.

* Uniwersytet Łódzki.

¹ В. Г. Гак, Лексикология, [w:] Лингвистический энциклопедический словарь, Москва 1990: «В разряд лексических единиц включаются не только отдельные слова (цельно-оформленные единицы), но и устойчивые словосочетания (аналитические, или составные, единицы), однако основной лексической единицей является слово» (s. 259).

А. А. Реформатский, Введение в языкознание, Москва 2006: «Лексикология рассматривает слово как лексическую единицу, как единицу словарного состава языка. Поэтому наряду с «отдельными словами» лексикология изучает и такие сочетания слов, которые по своему значению равны одному слову (лексикализованные сочетания, фразеологические единицы, идиомы)» (s. 63).

Н. М. Шанский, Лексикология современного русского языка, Москва 2007: «В особом разделе лексикологии, который называется фразеологией ... подвергаются изучению и фразеологические обороты...» (s. 14).

Д. Н. Шмелёв, Лексикология, [w:] Русский язык. Энциклопедия., Москва 2003: «...Эти сочетания относятся к фразеологии, которая включается в лексикологию как один из её разделов...» (s. 212).

А. А. Гируцкий, Введение в языкознание, Минск 2001: «Фразеология это раздел лексикологии, изучающий фразеологический состав языка в его современном состоянии и историческом развитии» (s. 166).

Komparacja problematyki leksykologii w odniesieniu do frazeologii pozwala na wskazanie cech koincydencyjnych obydwóch dyscyplin. Zarówno leksykologia, jak i frazeologia są działami lingwistyki. Obydwie dziedziny badają pochodzenie, sferę zastosowania, stylistyczne rozwarstwienie, sposoby wzbogacania i rozwoju swoich jednostek oraz funkcjonowanie składu odpowiednio leksykalnego i frazeologicznego. Analizowane dyscypliny wskazują na identyczne relacje, adekwatnie słów i frazeologizmów, z innymi jednostkami leksykalnymi, a więc na synonimiczność, antonimiczność, homonimiczność swoich jednostek. Badane działy językoznawcze w równym stopniu analizują naturę słowa oraz frazeologizmu, wskazują na binarny charakter rozpatrywanych jednostek, czyli na ich formę i znaczenie. Wspólny obszar dla leksykologii oraz frazeologii stanowi wprowadzenie frazeologizmów w synonimiczne rzędy słów lub w antonimiczne zestawienia ze słowami. Jedyną pryncypialną cechą dystynktywną badanych działów lingwistycznych jest według S. Leszczak wzmożone zainteresowanie frazeologów problematyką wewnętrznej motywacji frazeologizmów, a więc stopniem łączliwości jej formalnych komponentów, podczas gdy leksykologia konsekwentnie wyklucza problem semantycznej łączliwości komponentów słowa, a mianowicie problem jego wewnętrznej formy, przenosząc daną kwestię w obszar badań morfemiki i słowotwórstwa (Leszczak 2007: 14).

Przedstawione argumenty świadczą o ścisłym związku pomiędzy obydwoma dyscyplinami i skłaniają ku stanowisku tych lingwistów, którzy opowiadają się za włączeniem frazeologii do leksykologii. Dalsza szczegółowa analiza jednostek rozpatrywanych dziedzin pozwala na wyszczególnienie kolejnych

Л. Г. Барлас, Г. Г. Инфантова, М. Г. Сейфулин, Н. А. Сенина, Русский язык. Введение в науку о языке, Москва 2003: «Лексикология – раздел языкознания, занимающийся словарным составом языка... лишь лексическое значение слова является собственно объектом лексикологии» (s. 117–118).

В. П. Жуков, А. В. Жуков, Русская фразеология, Москва 2006: «Фразеология представляет собой особый раздел лингвистики, в котором изучаются семантические, морфолого-синтаксические и стилистические особенности фразеологизмов» (s. 6).

Л. В. Николенко, Лексикология и фразеология современного русского языка, Москва 2005: «Обобщая сказанное, можно дать следующее определение фразеологической единицы, составляющей объект фразеологии как самостоятельного раздела науки о языке» (s. 95).

Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина, Современный русский язык, Москва 2001: «Раздел языкознания, изучающий лексику, называется лексикологией. Различаются лексикология историческая и описательная...» (s. 7); «Фразеологизмы являются объектом изучения особого раздела языкознания – фразеологии» (s. 43).

В. Н. Телия, Фразеология, [w:] Русский язык. Энциклопедия, Москва 2003: «Фразеология – раздел языкознания, изучающий фразеологический состав языка в его современном и историческом развитии, совокупность фразеологизмов данного языка...» (s. 608).

cech zarówno wspólnych jak i różniących słowo od frazeologizmu, znaczenie leksykalne od znaczenia frazeologicznego.

Nikolenko w monografii pt. *Лексикология и фразеология современного русского языка* wskazuje na szereg cech wyróżniających system leksykalno-frazeologiczny na tle innych systemów języka. Badacz zwraca uwagę na niezliczoną ilość jednostek systemu leksykalno-frazeologicznego, otwartość jego granic, dynamiczność (tj. stałe wzbogacanie nowymi nominacjami i archaizację niektórych nominacji), różnorodność struktury i złożoność systemowej organizacji oddzielnych fragmentów systemu – jedne ogniwa są bardziej strukturalizowane (nazwy bliskich stosunków), inne mniej, co odnosi się zdaniem badacza przede wszystkim do jednostek, posiadających wyraziście zaznaczoną ekspresję (Nikolenko 2005: 5).

Językoznawca uważa, że koincydencyjnymi cechami dla frazeologizmu i słowa są niezmienność, polisemia, konotacja, realizacja tych samych funkcji językowych – nominatywnej, pragmatycznej, znaczeniowej, generatywnej. Zdaniem badacza, pełnienie identycznych funkcji językowych przez słowo i frazeologizm, wskazuje także na jedność pod względem semantycznym (są znakiem jednego denotatu), idiomatyczność, odtwarzalność danych jednostek. Wspólnym komponentem dla frazeologicznego oraz leksykalnego znaczenia jest również znaczenie kategoriałne. Obie jednostki podciągane są pod określone leksykalno-gramatyczne klasy nazw. Frazeologizm i słowo mogą mieć również wspólne integralne semy, łączące je w określone semantyczne grupy (Nikolenko, 2005: 93–96).

Słowo według uczonego, jako centralna jednostka w całym mechanizmie języka, charakteryzuje się jednolitą strukturą fonetyczną oraz gramatyczną, ulega podziałowi na fonemy i morfemy, wstępuje w połączenia syntaktyczne zgodnie z regułami gramatyki danego języka, jako jednostka nominatywna może być absolutnie niemotywowaną nazwą, może również posiadać słabą (głuchą) motywację lub być zupełnie „przejrzystą” jednostką pod względem motywacji. W słowie występuje jeden akcent lub jak w przypadku wyrazów złożonych dwa akcenty, przy czym drugi akcent ma charakter drugorzędny, poboczny. Ponadto słowo wykazuje prawie niezmienną strukturę morfologiczną, o czym świadczy niewielka ilość słowotwórczych wariantów (Nikolenko 2005: 14–16).

Nikolenko twierdzi, że frazeologizm, w przeciwieństwie do słowa, ma co najmniej dwa takty – akcenty znaczeniowe oraz, że jednostka frazeologiczna jest nieciągłym połączeniem wyrazów, a jej składniki można zamieniać miejscami lub między jej składniki wstawiać inne wyrazy (Nikolenko 2005: 94–95). Przedstawione przez uczonego argumenty wskazują przede wszystkim na różnice w organizacji strony formalnej frazeologizmu i słowa.

Autorzy podręcznika *Современный русский язык*, Walgina, Rozental, Fomina wskazują na różnice oraz podobieństwa między frazeologizmem i słowem opierając się na analizie znaczenia leksykalnego oraz frazeologicznego. Zdaniem

uczonych, znaczenie frazeologiczne w przeciwieństwie do znaczenia leksykalnego jest wyłącznie przenośne i tworzone jest na bazie prymarnych, nominatywnych znaczeń słów występujących w związkach luźnych. Zważywszy na to, znaczenie frazeologiczne ma nie bezpośredni a pośredni związek z przedmiotem. Znaczenie frazeologiczne składa się nie z sumy znaczeń leksykalnych słów wchodzących w jego skład, a stanowi nowy, semantyczny, uogólniony typ znaczenia zwrotu w całości. W porównaniu z dosłownym znaczeniem słów w semantyce frazeologizmów zauważalne jest wzmocnienie elementów oceniających w wyrażanych nazwach, cechach, czynnościach itd. (Walgina, Fomina, Rozental 2001: 44–46).

Zespół językoznawców w składzie Rozental, Golub, Telenkowa, dokonuje charakterystyki słowa oraz frazeologizmu na podstawie analizy cech dyferencjalnych obydwóch jednostek. Każde słowo zdaniemuczonych składa się z szeregu fonemów (rzadko z jednego fonemu), posiada zewnętrzną materialną stronę – formę oraz wewnętrzną stronę – znaczenie. Forma i znaczenie słowa są ze sobą ściśle związane, a ich jedność wpływa na zrozumienie słowa. Niewyartykułowanie słowa (lub jego nienapisanie) czy też wypowiedzenie dźwięków pozbawionych znaczenia nie może być zrozumiane. Słowo wyróżnia na tle innych jednostek językowych niezmienną dźwiękową oraz znaczeniową. Jednostka leksykalna w opozycji do związków wyrazowych jest strukturą zamkniętą. Każde słowo występuje w postaci jednolitej jednostki, do „wnętrza” której nie można wstawić innego słowa. Odstępstwem od podanej wyżej reguły są jedynie zaimki przeczące w języku rosyjskim. Słowo posiada jeden akcent główny lub może być pozbawione akcentu jak w przypadku przyimków, spójników, partykuł. Ważną cechą słowa jest jego przynależność leksykalno-gramatyczna. Każde słowo odnosi się do określonej części mowy i ma właściwe dla siebie gramatyczne kategorie. Zwartość oraz analityzm różni słowo od stałych połączeń wyrazowych. Słowo charakteryzuje się także odtwarzalnością, ta cecha odróżnia jednostkę leksykalną od luźnych połączeń wyrazowych, które są budowane w momencie wypowiedzi. Słowo wyróżnia spośród innych jednostek duża frekwencja w połączeniach z innymi słowami. W procesie komunikacji z słów budujemy związki wyrazowe, a ze związków wyrazowych zdania. Jedną z podstawowych cech słowa jest jego odizolowanie. Słowa, w odróżnieniu od fonemów i morfemów, mogą być odbierane poza potokiem mownym, w izolacji, zachowując przy tym właściwe im znaczenie. Frazeologiczność oraz idiomatyczność słowa wskazuje z jednej strony na brak motywacji jego leksykalnego znaczenia (nikt nie zna odpowiedzi na pytanie: dlaczego słowa „dom”, „dym”, „być”, „pić” otrzymały właściwe im znaczenie leksykalne), z drugiej strony na ścisły związek między morfemami składającymi się na słowo (te lub inne modele słowotwórcze pozwalają na użycie określonych morfemów, wykluczając swobodną zamianę innymi morfemami). Frazeologiczność oraz idiomatyczność to cechy charakterystyczne także dla frazeologi-

zmów, znaczenie których nie wywodzi się z prostej sumy stanowiących go komponentów oraz nie dopuszcza zmian w swoim składzie (Rozental, Golub, Telenkova 2002: 12–13).

Frazeologizmy różnią się od pozostałych jednostek leksykalnych złożoną budową. Jednostki frazeologiczne tworzone są w oparciu o zespolenia kilku komponentów, posiadających oddzielne akcenty, ale nie zachowujących znaczenia poszczególnych słów *ломать голову, кровь с молоком, собаку съел*. Frazeologizmy są niepodzielne pod względem semantycznym. Odznaczają się nierozdzielnym znaczeniem, które można wyrazić w przypadku większości jednostek frazeologicznych za pomocą jednego słowa *раскинуть умом – подумать, пятое колесо в телеге – лишний, кот заплакал – мало*, lub rzadziej, przy użyciu całego wyrażenia opisowego *садиться на мель – попадать в крайне затруднительное положение*. Frazeologizmy, w opozycji do związków luźnych, charakteryzują się stałością pod względem składu. Tego lub innego komponentu jednostki frazeologicznej nie można zamienić słowem bliskim znaczeniowo, chociaż należy zauważyć zdaniem uczonych, iż niektóre frazeologizmy posiadają warianty *от всего сердца – от всей души*. Tym nie mniej istnienie wariantów nie oznacza, że w tych frazeologizmach można dowolnie zmieniać skład: nie można powiedzieć *от всего духа, от всего сознания*. Ta cecha wskazuje na konwencjonalność modeli jednostek frazeologicznych. Frazeologizmy podobnie jak słowa są stałe pod względem struktury. Tylko niewielka liczba jednostek frazeologicznych stwarza możliwość włączenia precyzujących słów, np. *разжигать страсти – разжигать роковые страсти*. Strukturalną właściwością poszczególnych frazeologizmów oraz słów jest występowanie jednocześnie pełnej i skróconej formy *пройти сквозь огонь и воду (...и медные трубы), генеральный секретарь – генсек*. Większość frazeologizmów odznacza się stałym porządkiem słów, chociaż jednostki frazeologiczne składające się z czasownika i zależnych od nich części składowych dopuszczają zamianę komponentów miejscami, np. *набрать в рот воды – в рот воды набрать*. Frazeologizmy wyróżnia stałość pod względem gramatycznej formy i komponentów. Tylko w wyjątkowych przypadkach możliwe są wariacje form gramatycznych w zestawieniu poszczególnych frazeologizmów: *зреть рыку – зреть рыку* (Rozental, Golub, Telenkova 2002: 110–111).

Z przedstawionych przez badaczy tez wynika, że głównym kryterium odróżniającym frazeologizm od słowa jest struktura formalna obydwóch badanych jednostek językowych, chociaż w zaprezentowanym stanowisku lingwistów można odnaleźć cechy wspólne dla strony formalnej jednostki frazeologicznej oraz leksykalnej takie jak: stałość pod względem struktury oraz występowanie jednocześnie pełnej i skróconej formy analizowanych jednostek.

Rozental, Golub, Telenkova skupiają się głównie na wskazaniu cech dystryktywnych frazeologizmu oraz słowa, jednak podczas wnikliwej analizy badanych jednostek wskazują także na punkty styczne analizowanych struktur.

Według językoznawców frazeologizmy podobnie jak słowa składają się z fonemów, które odróżniają poszczególne komponenty znaczenia. Jednostki frazeologiczne tak jak jednostki leksykalne są monosemiczne i polisemiczne, wchodzą w relacje homonimiczne, synonimiczne, antonimiczne. Badane jednostki w równym stopniu odznaczają się idiomatycznością, frazeologicznością, odtwarzalnością, stałością pod względem struktury i znaczenia.

Lingwiści Solodub i Albrecht podejmują w swojej monografii problem statusu słowa i frazeologizmu. Zdaniem badaczy, słowo może być przeciwstawione frazeologizmowi jako jednostka językowa syntetyczna – jednostce analitycznej, mimo że obydwie te struktury charakteryzują się stałym znaczeniem, znaczeniem, które odnosi się do całego słowa lub całego frazeologizmu jako do jednej jednostki językowej.

Uczeni zwracają uwagę na rozbieżności oraz podobieństwa między znaczeniem leksykalnym i frazeologicznym. Leksykalne i frazeologiczne znaczenia zdaniem lingwistów stanowią złożone wielocłonowe struktury o identycznym zestawie komponentów (sygnifikat, denotat, konotacja, komponent etnokulturowy, komponent strukturalny). Jednak zdaniem badaczy należy podkreślić, iż dla znaczenia leksykalnego obligatoryjnymi komponentami są tylko sygnifikat, denotat, komponent strukturalny, natomiast element konotacyjny oraz etnokulturowy pełnią funkcję fakultatywną i nie ujawniają się w znaczeniach wielu słów. Według językoznawców, w przypadku znaczenia frazeologicznego, do kategorii fakultatywnych komponentów może być zaliczony wyłącznie komponent etnokulturowy. W składzie znaczenia frazeologicznego element konotacyjny jest najbardziej aktualny i właśnie z jego pomocą frazeologizm realizuje swoją główną funkcję – funkcję konotacji, podczas gdy dla znaczącej części słów podstawową funkcją jest nominacja (Solodub, Albrecht 2002: 228).

Mimo wskazanych różnic, między obydwojma jednostkami badacze konstatują swoją analizę porównawczą słowami: „резких границ, своего рода «китайской стены» между этими единицами не существует” (Solodub, Albrecht 2002: 230).

Żukow w rozprawie pt. *Семантика фразеологических оборотов* dokonuje szczegółowej analizy porównawczej słowa i frazeologizmu. Frazeologizm to zdaniem uczonego stała, odtwarzalna analityczna jednostka języka, składająca się z komponentów, posiadająca całościowe znaczenie (rzadziej częściowe znaczenie), wchodząca w relacje z innymi słowami. Słowo zaś w rozumieniu lingwisty to minimalna jednostka językowa, posiadająca samodzielną formę i samodzielne, w pewnym stopniu, spójne znaczenie (Żukow 1978: 6, 10).

Frazeologizm jako złożone i sprzeczne zjawisko zajmuje w strukturze języka pośrednie miejsce między słowem (jednostką poziomu leksykalno-semantycznego) a związkiem wyrazowym (jednostką poziomu syntaktycznego). Jednostki frazeologiczne w rozumieniu lingwisty są dualne pod względem swojej natury: „с одной стороны, возникая из сочетания слов, они образуют

своеобразное устойчивое сочетание, а с другой стороны, они обладают единым значением, функционируя как и обычные номинативные единицы – лексемы” (Żukow 1978: 11).

Językoznawca twierdzi, że znaczenie leksykalne pryncypialnie różni się od znaczenia frazeologicznego. Słuszność założonej tezy Żukow potwierdza szeregiem dowodów na istnienie rozbieżności między analizowanymi znaczeniami. Uczony poddaje szczegółowemu badaniu komponenty znaczenia leksykalnego oraz frazeologicznego, ich znaczenia kategorialne oraz słowotwórcze, formę i znaczenie frazeologizmu oraz słowa, ich strukturę pojęciową, zakres semantyczny, połączenia kontekstualne, odbiór rzeczywistości, modalność frazeologizmów i słów.

Badacz uważa, że w opozycji do znaczenia frazeologicznego znaczenie słowne określane jest za pomocą morfemów, gdyż główną funkcję w słowie pełni rdzeń, zaś znacząco mniejszą, znaczeniowo-wskazującą rolę, odgrywają afiksy słowotwórcze; natomiast afiksy formotwórcze i zakończenia są nośnikami kategorialnego oraz gramatycznego znaczenia. Morfemy w strukturze słowa odznaczają się większą specjalizacją, niż komponenty frazeologizmu. Komponenty frazeologizmu w odróżnieniu od morfemów słów trudniej poddać ocenie ilościowej (Żukow 1978: 15). Dowodzi także, że znaczenie większości jednostek frazeologicznych nie jest uwarunkowane ani znaczeniem jego poszczególnych komponentów (ponieważ są one pozbawione semantycznej odrębności), ani znaczeniem tych słów o luźnej łączliwości, które wchodzi w zmienne związki wyrazowe o takim samym składzie leksykalnym. W opozycji do znaczenia frazeologicznego znaczenie dowolnego pochodnego słowa jest motywowane znaczeniem drugiego słowa, od którego zostało utworzone (Żukow 1978: 16).

Zdaniem badacza źródłem frazeologicznego znaczenia jest połączenie treści pojęciowej ze znaczeniem kategorialnym. Leksykalne znaczenie formuje się wskutek naturalnego połączenia treści pojęciowej ze znaczeniem słowotwórczym oraz kategorialnym. W większości przypadków frazeologiczne znaczenie nie posiada słowotwórczego znaczenia.

Zaprezentowane cechy leksykalnego znaczenia przekazywane są według Żukowa przy użyciu jednej dźwiękowej formy słowa, natomiast przedstawione cechy znaczenia frazeologicznego mogą być oddane za pomocą: całego stałego dźwiękowego kompleksu komponentów, jeżeli nie są one fakultatywne. Kategorialne znaczenie frazeologizmu wyraża się rządzącym gramatycznie komponentem: w przypadku frazeologizmów czasownikowych – komponentem czasownikowym, w zestawie frazeologizmów rzeczownikowych – rzeczownikowym komponentem itd. Jeżeli nie można wyodrębnić rządzącego gramatycznego komponentu to znaczenie frazeologizmu jest ustalone w oparciu o funkcję syntaktyczną frazeologizmu w strukturze zdania (Żukow 1978: 16–17).

Językoznawca jest zdania, że cecha motywująca, leżąca u podstaw nominacji jednostek leksykalnych, często bywa wewnętrzną częścią składową treści

wielu słów. W podobnych przypadkach cecha motywująca może stać się jedną z dyferencjalnych semantycznych cech, które przejawiają się za pośrednictwem określeń słownikowych.

Żukow sądzi, że w pojęciowej strukturze frazeologizmu wewnętrzna forma nie może występować w postaci dyferencjalnego lub integralnego komponentu znaczenia. Wewnętrzna forma frazeologizmu to, jego zdaniem, nie część składowa znaczenia frazeologicznego, a w pełni samodzielne (etymologiczne) znaczenie, występujące jednocześnie z aktualnym znaczeniem oraz towarzyszące temu znaczeniu. Wewnętrzna forma warunkuje ogólne (całościowe) znaczenie frazeologizmu i w wielu przypadkach określa dodatkowe semantyczne odcienie, nakładające się na podstawowe znaczenia. W związku z powyższym, znaczenie nakładanych (aplikowanych) frazeologizmów nie może zostać wyjaśnione za pośrednictwem słów wchodzących w skład luźnego związku wyrazowego o takim samym składzie leksykalnym (Żukow 1978: 17–18).

Lingwista stoi na stanowisku, że w jednostce leksykalnej znaczenie aktualne zlewa się w jedną całość ze znaczeniem etymologicznym, a we frazeologizmie znaczenie aktualne jest oddzielone od etymologicznego (Żukow 1978: 19).

Zdaniem uczonego, zakres semantyczny frazeologizmu nie odpowiada semantycznemu zakresowi słowa. Znaczenie frazeologiczne różni się od znaczenia leksykalnego przede wszystkim stopniem intensywności przejawu cechy i najczęściej przekazywane jest za pomocą nie jednego słowa-identyfikatora, a przy użyciu całego rozbudowanego związku wyrazowego, tzn. w sposób opisowy. W związku z powyższym znaczenie frazeologiczne jest określone za pośrednictwem słów i połączeń frazeologicznych – jednostek nie należących do poziomu frazeologicznego. Im bardziej wielocłonowa struktura objaśnianego frazeologizmu, tym mniejsze jest prawdopodobieństwo zamiany jednostki frazeologicznej jednym słowem (Żukow 1978: 20).

Badacz uważa, że częścią znaczenia frazeologicznego oraz leksykalnego jest znaczenie kategoriałne, które w pojęciowej strukturze frazeologizmów realizuje się odmiennie niż w słowie. Frazeologizmy tworzone są na podstawie modeli strukturalnych związków wyrazowych. W roli kluczowych słów w strukturze związku wyrazowego występują cztery części mowy – czasownik, rzeczownik, przymiotnik i przysłówek. Frazeologizmy powtarzając schemat strukturalny motywującego luźnego związku wyrazowego korelują z czterema nazwanymi częściami mowy. Fakt ten potwierdza brak w języku rosyjskim frazeologizmów z kategoriałnym znaczeniem zaimków (osobowych i bezosobowych) itp. (Żukow 1978: 21).

Różnica między znaczeniem frazeologicznym i leksykalnym zasadza się zdaniem Żukowa na różnym charakterze odzwierciedlenia przedmiotów, zjawisk, właściwości otaczającej rzeczywistości. Z punktu widzenia sposobu odzwierciedlenia przedmiotów i zjawisk rzeczywistości oraz roli słowa w komunikacji językowej badacz wyróżnia następujące typy znaczeń:

- słowa posiadające nominatywne znaczenie;
- wyrazy pełnoznaczne, charakteryzujące się brakiem znaczenia nominatywnego (posiadają wyłącznie znaczenie modalne);
- słowa, które jednocześnie łączą w sobie znaczenie nominatywne z znaczeniem modalnym;
- słowa z wskazującym znaczeniem (klasa zaimków);
- słowa z emocjonalnym znaczeniem (jednostki o charakterze wykrzyknikowym).

Frazeologizmy oparte na przedstawionym powyżej ujęciu dzielą się na:

- frazeologizmy o charakterze nieterminologicznym;
- jednostki frazeologiczne o charakterze wartościującym;
- frazeologizmy łączące w sobie znaczenie nominatywne i wartościujące;
- frazeologizmy o charakterze wykrzyknikowym.

Utworzenie jednostki frazeologicznej, jak dowodzi uczony, związane jest z wyrażeniem różnego rodzaju ocen modalnych oraz ze stosunkiem mówiącego do wypowiedzi. Modalne zabarwienie jest jednym z istotnych elementów znaczenia frazeologicznego, czego nie można powiedzieć o leksykalnym znaczeniu słowa (Żukow 1978: 22–25).

Reasumując, Żukow przeprowadza dogłębną analizę porównawczą znaczenia leksykalnego i frazeologicznego. Uczony koncentruje swoją uwagę przede wszystkim na wskazaniu cech dystynktywnych badanych jednostek. Jednak wnikliwa analiza pozwala na odnalezienie następujących cech koincydencyjnych dla obydwóch analizowanych struktur: binarnej struktury słowa oraz frazeologizmu, realizacji funkcji nominatywnej i konotacyjnej przez jednostki leksykalne i frazeologiczne, wspólnego źródła dla znaczenia leksykalnego i frazeologicznego, którym jest połączenie treści pojęciowej ze znaczeniem kategorialnym, chociaż znaczenie leksykalne różni występowanie znaczenia słowotwórczego.

Na podstawie zaprezentowanych cech charakterystycznych dla słowa i frazeologizmu, a także zaproponowanych przez badaczy różnych kryteriów oceny statusu słowa oraz frazeologizmu należy w pierwszej kolejności zwrócić uwagę na ważniejsze cechy łączące w systemie języka status jednostki leksykalnej i jednostki frazeologicznej, a mianowicie na semiotyczną oraz semantyczną istotę badanych jednostek, na realizowaną przez dane struktury funkcję w języku i mowie.

Zdolność frazeologizmu i słowa do oznaczania pojęcia oraz odtwarzalność są cechami łączącymi frazeologizm ze słowem pod względem pełnionej roli w systemie leksykalnym języka. Formalny aspekt (analizy, przenikalność i inne) zostaje odsunięty wtedy na drugi plan. Zarówno słowo, jak i frazeologizm posiada dosłowne i przerośnięte znaczenie. Z punktu widzenia funkcji stylistycznej i pragmatycznej roli w mowie analityczne odtwarzalne jednostki języka powinny być typologizowane tak samo jak jednostki leksykalne języka.

Właśnie na podstawie i w oparciu o kryterium semantyczne oraz realizację funkcji pragmatycznej powinna być rozpatrywana struktura formalna jednostki leksykalnej języka.

Według Piotra Müldnera-Nieckowskiego w końcowych dekadach XX w. powstały słowniki, które przedstawiały małą część leksyki frazeologicznej i pomijały to, czego użytkownicy leksykonów poszukują najczęściej – ogromną liczbę połączeń wyrazowych opartych na łączliwości semantyczno-pragmatycznej. Zdaniem uczonego pragmatyka w szczególności sposób przetwarzania pola znaczeniowe związków frazeologicznych. Przewaga semantyczno-pragmatycznej łączliwości nad morfologiczno-syntaktyczną jest w opinii uczonego decydującym kryterium, kiedy utrwalenie jednostki nieidiomatycznej jest niepewne, lub gdy łączliwość semantyczna wydaje się zrównoważona z syntaktyczną (Nieckowski 2007: 9, 12, 119).

Podobne stanowisko zajmuje Leszczak która twierdzi, że „Исходя из идентичности выполняемой семиотической функции и идентичности общих характеристик, и слова, и фразеологизмы следует изучать в рамках одной дисциплины. Такую возможность предоставляет функционально-прагматическое методологическое направление, объединяющее лексикологию, семасиологию, словопроизводство, фразеологию и фразематику в единую комплексную дисциплину – ономасиологию или теорию номинации” (Leszczak 2007: 16).

Z powyższej analizy wynika, że słowo oraz frazeologizm mimo różnic wskazanych przez lingwistów powinny być rozpatrywane w ramach jednej dyscypliny naukowej w oparciu o kryterium semantyczne i funkcjonalno-pragmatyczne.

LITERATURA

- Валгина Н. С., Розенталь Д. Э., Фомина М. И. (2001), *Современный русский язык*, Москва.
- Жуков В. П. (1978), *Семантика фразеологических оборотов*, Москва.
- Караулов Ю.Н. (2003), *Русский язык: Энциклопедия*, Москва.
- Лещак С. (2007), *Языковые клише. Прагматика, семантика и структура аналитических номинативных неидиоматических знаков в современном русском языке*, Кельце.
- Müldner-Nieckowski P. (2007), *Frazeologia poszerzona*, Warszawa.
- Николенко Л. В. (2005), *Лексикология и фразеология современного русского языка*, Москва.
- Прохоров М. А. (1977), *Большая Советская Энциклопедия*, Москва.
- Розенталь Д. Э., Голуб И. Б., Теленкова М. А. (2002), *Современный русский язык*, Москва.
- Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. (1976), *Словарь-справочник лингвистических терминов*, Москва.
- Солодуб Ю. П., Альбрехт Ф. Б. (2002), *Современный русский язык. Лексика и фразеология современного русского литературного языка*, Москва.
- Ярцева В. Н. (1990), *Лингвистический энциклопедический словарь*, Москва.

Renata Delewska

**THE NOTION OF A WORD AND PHRASEOLOGISM IN THE LIGHT
OF CONTEMPORARY RUSSIAN LINGUISTIC CONCEPTS**

The article contains a review of numerous Russian linguistic theories regarding the status of a word and phraseologism. Comparative analysis of subject matter established that linguists do not agree on the borderline between lexicology and phraseology as well as on the linguistic status of the subject matter. Some linguists claim that phraseology is a branch of lexicology, whilst others consider it a separate field. Supporters of the first theory, i.e. those in favour of incorporating phraseology into lexicology, include W. G. Gak, A. A. Reformatski, N. M. Szanski, D. N. Szmielow, A. A. Giruckij, whilst its opponents include W. N. Telia, W. P. Żukow, A. W. Żukow, L. G. Barlas, G. G. Infantowa, M. G. Sejfulin, N. A. Senina, L. W. Nikolenko, N. S. Walgina, D. E. Rozental, M. I. Fomina.

The presented stands and scholars' views unquestionably proved the existence of features common to both subject matters and they allowed to distinguish a semantic and functional-pragmatic criterion, on the basis of which both a phraseologism and word can be examined within one academic branch.